

توسعه صلاحیت سازمان قضایی نیروهای مسلح ایران

محمد رضا الهی منش^۱، مصطفی یوسفی تبار^۲

^۱استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال
^۲دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

چکیده

وجود تهدیدات همه‌جانبه از سوی دولت‌های تروریستی از جمله آمریکا علیه منافع جمهوری اسلامی ایران و ظهور گروه‌های تکفیری از جمله داعش، موجب افزایش فعالیت نیروهای مسلح در جهت دفع این‌گونه تهدیدات و اقدامات متقابل منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای شده است. ماهیت گروه‌های ضدتروریستی از قبیل فاطمیون، زینبیون و حشدالشعبی نیز در کشورهای همسایه اگرچه مردمی است اما هدایت، سازمان‌دهی و آموزش آن‌ها توسط نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران صورت می‌پذیرد. محل آموزش این افراد نیز مختص به کشور متبوع نیست. به‌رحال در فرآیند انجام این‌گونه مأموریت‌ها بعضاً افراد (ایرانی و غیر ایرانی) که اساساً در تعاریف نظامیان مقرر در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح نمی‌گنجد مرتکب جرائمی می‌شوند که رسیدگی به اتهامات آن‌ها در محاکم عمومی به مصلحت متهم و امنیت کشور نمی‌باشد؛ لذا در سالیان اخیر پرونده‌های کیفری متعددی با موضوعات مجرمانه از قبیل قتل و سرقت در دادگاه‌های نظامی مفتوح می‌باشد که با توجه به غیرنظامی بودن این افراد، در صورت ارجاع پرونده به محاکم عمومی، دادستان عمومی و انقلاب اقدام به تعقیب متهم می‌نماید. در مقابل نیز دادستان نظامی در صورت اطلاع از موضوع، خود را صالح به تعقیب می‌داند. لذا برخی معتقدند پذیرش صلاحیت محاکم نظامی در این‌گونه موارد، جزء صلاحیت اضافی محسوب شده و نافی صلاحیت عام محاکم عمومی نمی‌گردد.

واژگان کلیدی: توسعه صلاحیت، ضابطین، نظامی، صلاحیت ذاتی، صلاحیت نسبی، صلاحیت اضافی.

۱- مقدمه

صلاحیت ذاتی دادرها و دادگاه‌های نظامی که در ماده یک قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح حدود و ثغور آن مشخص شده عمدتاً شامل افرادی می‌شود که مطابق قوانین استخدامی ولو برای مدتی کوتاه در خدمت نیروهای مسلح هستند. اما در حال حاضر و با بررسی رویه قضایی شاهد طرح پرونده‌هایی در مراجع قضایی هستیم که اگرچه متهم اصلی پرونده در تعاریف مقرر در ماده یک نمی‌گنجد اما عدالت ایجاب می‌نماید که قضات محاکم نظامی به این پرونده‌ها رسیدگی نمایند تا هم حقوق متهم و حقوق جامعه بهتر تأمین گردد و هم اسرار نیروهای مسلح مصون از افشاء گردد. مثلاً فردی عادی (غیرنظامی) که به عنوان شخص نفوذی توسط نیروهای مسلح وارد یک عملیات ویژه می‌گردد، اگر در راستای مأموریت محوله مرتکب جرم گردد، مطابق قواعد عام صلاحیت باید در محاکم عمومی محاکمه گردد. اما با توجه به اینکه اینگونه مأموریت‌ها عمدتاً سری و محتوای آن غیر قابل افشا بوده، طرح آن در محاکم عمومی و دسترسی وکلاء و سایرین به محتویات آن می‌تواند مخل امنیت نیروهای مسلح گردد. به همین دلیل مقام معظم رهبری به استناد تبصره یک ماده ۵۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری اجازه داده‌اند تا کلیه جرائم امنیتی اینگونه افراد یعنی کسانی که به طور موقت در خدمت نیروهای مسلح هستند، اعم از سازمان‌ها، مؤسسات و شرکت‌های وابسته که مشمول مقررات نیروهای مسلح نیستند، در سازمان قضایی نیروهای مسلح رسیدگی گردد. حال با توجه به اینکه محدودیت‌هایی از حیث آیین دادرسی کیفری در محاکم نظامی وجود دارد از جمله اینکه وکلای اینگونه پرونده‌ها باید از بین وکلای خاص و مورد اعتماد رییس سازمان قضایی انتخاب شوند آیا این رویه به ضرر متهم نخواهد بود؟ آیا در خصوص این پرونده‌ها باید الزاماً بر اساس آیین دادرسی کیفری ن.م عمل گردد؟ در این پژوهش ضمن بررسی حقوقی مبحث صلاحیت، به آخرین تغییرات قانونی که موجب توسعه صلاحیت سازمان قضایی گردیده اشاره می‌گردد.

۱- تعاریف و مفاهیم

۱-۱- صلاحیت

صلاحیت در لغت به معنی سزاواری، اهلیت (دهخدا، ۱۳۳۵)، شایسته بودن و در خور بودن است. (عمید، ۱۳۷۷) در اصطلاح قضایی صلاحیت یعنی اهلیت و تکلیف قانونی یک دادگاه برای رسیدگی به یک دعوای مشخص. (طهماسبی، ۱۳۹۹) انواع صلاحیت نیز عبارتند از صلاحیت ذاتی، محلی، نسبی، شخصی و اضافی که در ادامه صلاحیت ذاتی، محلی و اضافی تشریح می‌گردد.

۱-۲- صلاحیت ذاتی

صلاحیت ذاتی عبارت است از صلاحیتی که مقنن بر اساس نوع جرم یا اهمیت جرم و مجازات‌های جرم برای مراجع قضایی تعیین می‌نماید. (گلدوست جویباری، ۱۳۹۳)

قواعد مربوط به صلاحیت ذاتی با نظم عمومی مرتبط است و جزء قواعد آمره به شمار می‌رود. لذا اصحاب دعوا نمی‌توانند بر اساس توافق با هم به محکمه فاقد صلاحیت ذاتی مراجعه و به رسیدگی آن محکمه تراضی کنند. صلاحیت ذاتی مراجع با در نظر گرفتن صنف و نوع و درجه آنها تعیین می‌گردد.

صنف: مراجع حل اختلاف در ایران به دو صنف مراجع قضایی اعم از حقوقی و کیفری و مراجع اداری (غیرقضایی) تقسیم‌بندی می‌شوند.

نوع: مراجع قضایی به دو نوع عمومی و اختصاصی تقسیم‌بندی می‌گردند. مرجع عمومی به مرجعی می‌گویند که صلاحیت رسیدگی به تمامی امور را داشته باشد به جز مواردی که صریحاً در صلاحیت مراجع اختصاصی دیگری واقع شده باشد. درجه: مراجع عمومی و اختصاصی دارای درجاتی هستند که معمولاً با عنوان مراجع بدوی و عالی شناخته می‌شوند. مانند دادگاه تجدیدنظر یا دیوان عالی کشور.

۳-۱- صلاحیت محلی

صلاحیت محلی صلاحیتی است که مقنن با توجه به محل ارتکاب جرم تعیین می کند. این نوع از صلاحیت شامل کلیه دادگاه‌های عمومی و اختصاصی می‌شود، بجز دیوان عالی کشور. صلاحیت محلی در ماده ۳۱۰ ق.آ.د.ک پیش بینی شده است «متهم در دادگاهی محاکمه می‌شود که جرم در حوزه آن واقع شود. اگر شخصی مرتکب چند جرم در حوزه‌های قضایی مختلف گردد، رسیدگی در دادگاهی صورت می‌گیرد که مهمترین جرم در حوزه آن واقع شده باشد. چنانچه جرائم ارتكابی از حیث مجازات مساوی باشد، دادگاهی که مرتکب در حوزه آن دستگیر شود، به همه آنها رسیدگی می‌کند. در صورتی که متهم دستگیر نشده باشد، دادگاهی که ابتداء تعقیب در حوزه آن شروع شده است، صلاحیت رسیدگی به تمام جرائم را دارد.»

۴-۱- صلاحیت اضافی

منظور از صلاحیت اضافی توسعه صلاحیت مرجع قضایی برای رسیدگی به جرایمی است که اولاً و بالذات صالح به رسیدگی به آنها نمی‌باشد. (گلدوزیان، ۱۳۹۵) لیکن با توجه به شرایطی صلاحیت رسیدگی پیدا می‌کند. دادگاه‌های نظامی دارای صلاحیت اضافی هستند.

۵-۱- افراد نظامی

مطابق ماده ۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ افراد زیر نظامی محسوب می‌شوند:

- الف - کارکنان ستاد کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران و سازمانهای وابسته.
- ب - کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران و سازمانهای وابسته.
- ج - کارکنان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران و سازمانهای وابسته و اعضای بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- د - کارکنان وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و سازمانهای وابسته.
- ه - کارکنان مشمول قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.
- و - کارکنان وظیفه از تاریخ شروع خدمت تا پایان آن.
- ز - محصلان - موضوع قوانین استخدامی نیروهای مسلح - مراکز آموزش نظامی و انتظامی در داخل و خارج از کشور و نیز مراکز آموزش وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.
- ح - کسانی که به طور موقت در خدمت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران هستند و طبق قوانین استخدامی نیروهای مسلح در مدت مزبور از اعضاء نیروهای مسلح محسوب می‌شوند.»

۶-۱- جرایم نظامی

جرم نظامی به جرمی اطلاق گردد که از سوی نظامیان به مناسبت انجام وظیفه نظامی صورت گیرد که در این صورت ملاک تعیین جرم، شخصیت مرتکب خواهد بود و ماهیت جرم نقش اصلی را ندارد و چه بسا جرم ارتكابی در زمره جرایمی باشد که از سوی افراد عادی نیز قابل تحقق است؛ مثلاً هرگاه آشپز نظامی در اثر سهل انگاری و تقصیر در طبخ غذا موجب مسمومیت و قتل عده‌ای از نظامیان شود یا راننده وسیله نقلیه حامل نظامیان بر اثر بی احتیاطی حادثه بیافریند، مرتکب جرم نظامی شده و در دادسرا و دادگاه نظامی تحت تعقیب قرار می‌گیرد. در تأیید مطلب فوق معاونت قضایی و حقوقی سازمان قضایی نیروهای مسلح اعلام نموده اگر سرباز وظیفه در زمان استراحت در داخل یگان خدمتی اقدام به سرقت چند کارتون پودر لباسشویی و دو تخته پتوی سربازی و دو دستگاه چراغ خوراک پزی و غیره متعلق به سرباز دیگر نماید و در اتاق استراحت در پادگان مواد مخدر استعمال کرده باشد انجام هر یک از اعمال ذکر شده از جرائم در حین خدمت محسوب می‌شود. (گلدوست جویباری، ۱۳۹۳)

۲- انواع دادگاه‌ها

همانطور که گفته شد در یک دسته‌بندی کلی دادگاه‌ها را بر دو نوع تقسیم می‌کنند: (۱) دادگاه‌های عمومی؛ (۲) دادگاه‌های اختصاصی.

دادگاه‌های عمومی صلاحیت رسیدگی به کلیه دعاوی را دارند مگر اینکه به موجب قانون از صلاحیت آنها خارج شده باشد و دادگاه‌های اختصاصی نیز صلاحیت رسیدگی به هیچ دعوی را ندارند مگر به موجب قانون در صلاحیت آن دادگاه قرار گرفته باشد مثل دادگاه انقلاب، ویژه روحانیت، نظامی و اطفال. دادگاه‌های اختصاصی خود بر دو نوعند:

- ۱- زیر مجموعه قوه قضائیه هستند مانند انقلاب، ویژه روحانیت، نظامی
 - ۲- زیر مجموعه قوه قضائیه نیستند یعنی غیر قضایی هستند اما کار قضایی انجام می‌دهند مانند هیأت حل اختلاف کارگر و کارفرما، کمیسیون ماده ۱۰۰ شهرداری یا ماده ۱۲ قانون زمین شهری یا ۵۶ قانون جنگل‌ها و مراتع طبیعی.
- دادگاه‌های نظامی تنها مرجع قضایی اختصاصی هستند که در قانون اساسی موجودیت یافته‌اند. مطابق اصل ۱۷۲ قانون اساسی برای رسیدگی به جرائم مربوط به وظایف خاص نظامی یا انتظامی اعضاء ارتش، ژاندارمری، شهربانی و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، محاکم نظامی مطابق قانون تشکیل می‌گردد، ولی به جرائم عمومی آنان یا جرائمی که در مقام ضابط دادگستری مرتکب شوند در محاکم عمومی رسیدگی می‌شود. دادستانی و دادگاه‌های نظامی، بخشی از قوه قضائیه کشور و مشمول اصول مربوط به این قوه هستند.

۳- پیشینه تشکیل محاکم نظامی^۱

محاکم نظامی، قدیمی‌ترین مراجع قضایی شناخته شده است، زیرا همزمان با استقرار حکومت و قدرت در یک کشور و محدوده جغرافیایی، نیروهای مسلح برای حفاظت آن تشکیل شده و با ایجاد نیروهای مسلح در هر کشور، مرجع خاصی جهت رسیدگی به جرائم نظامیان به وجود آمده است. بدین ترتیب به جرائم نظامیان از قدیم الایام در خود مراکز نظامی رسیدگی می‌شده و حتی در صورت موجودیت محاکم عمومی، به آنها ارجاع نمی‌گشت ولی قدر مسلم این است که محاکم نظامی قدیمی‌ترین مراجع قضایی شناخته شده است و از دیرباز به علت اهمیت نیروهای مسلح مرجع خاصی برای رسیدگی به جرائم نظامیان مورد توجه بوده است.

۳-۱- محاکم نظامی قبل از پیروزی انقلاب اسلامی

در گذشته، مطابق ماده ۲ قانون دادرسی و کیفر ارتش، هشت نوع دادگاه نظامی به شرح زیر پیش بینی شده بود:

- ✓ دادگاه حرب عادی
- ✓ دادگاه تجدیدنظر عادی
- ✓ دادگاه انتظامی
- ✓ دادگاه حرب زمان جنگ
- ✓ دادگاه بدوی در نقاطی که به حال حکومت نظامی است.
- ✓ دادگاه تجدیدنظر انتظامی
- ✓ دادگاه تجدیدنظر در نقاطی که به حال حکومت نظامی است.
- ✓ دادگاه‌های انضباطی اردوها

^۱ <https://imj.eadl.ir>

این دادگاه‌ها، متشکل از قضات نظامی بود و در محاکمات، مراعات ارشدیت قضایی نسبت به متهمین دیگر از حیث درجه از خصیصه‌های ضروری محاکم نظامی به شمار می‌رفت.

دادگاه‌های نظامی در ابتدا، مطابق ماده یک قانون دادرسی و کیفر ارتش به کلیه جرائم منتسب به نظامیان از درجه جنحه و جنایت، رسیدگی می‌کردند. جرائم منتسب به نظامیان، شامل جرائم خاص نظامی و جرائم عمومی به سبب خدمت و حین خدمت می‌گردید. بنابراین، دادگاه‌های نظامی، تنها در صورتی به جرائم عمومی نظامیان رسیدگی می‌کردند که جرائم مذکور به سبب خدمت و حین خدمت صورت گرفته باشد. لکن با مرور زمان و تصویب قوانین جدید، صلاحیت دادگاه‌های نظامی توسعه یافت که علاوه بر افراد نظامی، افراد عادی را نیز در شرایطی، شامل گردید، این شرایط عبارتند از:

الف: اقدام علیه امنیت کشور

ب: راهزنی در راهها و شوارع و سرقت مسلحانه چه از طرف نظامی و چه توسط افراد غیرنظامی صورت گیرد.

ج: رسیدگی به جرائم مواد مخدر مندرج در قانون منع کشت خشخاش مصوب ۱۳۴۸

د: در هنگام جنگ، دیوان حرب زمان جنگ. صلاحیت رسیدگی به جرائم کسانی را دارند که مرتکب بزه‌های پیش بینی شده در باب دوم کتاب چهارم قانون دادرسی و کیفر ارتش شده باشند. علاوه بر این رانندگان وسائل نقلیه، قاطرچیان، ساربانان، کسبه، قهوه چیان، رختشویان و نوکرها و سایر اشخاصی که بر حسب اجازه در معیت اردو حرکت می‌کنند، از نظر هر قسم جنحه و جنایتی که مرتکب می‌شوند در دادگاه‌های حرب زمان جنگ محاکمه می‌شوند.

ز: به هنگام حکومت نظامی، کلیه افراد نظامی و غیر نظامی که مرتکب جرائم پیش بینی شده در قانون حکومت نظامی ۱۳۲۹ و سایر قوانین و آئین نامه‌های مربوط به حکومت نظامی شوند در دادگاه‌های نظامی محاکمه خواهند شد. این جرائم عبارتند از:

- تشکیل و اداره کردن و عضویت دسته و یا جمعیت یا شعبه یا جمعیتی که مرام یا رویه آن ضدیت با سلطنت مشروطه ایران باشد.

- اقدام برای جدا و الحاق کردن قسمتی از کشور ایران یا برای لطمه وارد آوردن به تمامیت یا استقلال آن.
- اقدام مسلحانه بر ضد کشور ایران
- تبلیغ برای ارتکاب بزه‌های مذکور در بندهای ۱، ۲ و ۳
- اقدام علیه امنیت و استقلال کشور
- وسائل دخالت و اسباب چینی با دولت‌های بیگانه برای تولید ادوات و جنگ با ایران
- فراهم آوردن وسائل تسهیل ورود دشمنان کشور به داخل خاک ایران و ارتکاب حربهای مذکور در ماده ۶۲ قانون

کیفر عمومی

- مکاتبه یا مخابره با تبعه دولتی که طرف خصومت با دولت ایران باشد و برای دشمن، متضمن تعلیمات و فوایدی باشد که برای دولت ایران مضر باشد.

- افشای اسرار و تصمیمات سری دولت
- تحریص اهالی به مسلح شدن بر ضد حکومت
- تشکیل مخفیانه جمعیت، برای اغوا و تحریک اهالی به جنگ و قتال با یکدیگر
- خراب کردن و سوزاندن مخزن اسلحه یا قورخانه یا کشتی یا ابنیه عمومی و سایر جرائم مذکور در ماده ۷۳ قانون

کیفر عمومی

- تحریک افراد نظامی به عصیان یا عدم اجرای وظایف نظامی
- تحریص به ارتکاب جنحه یا جنایت بر ضد امنیت داخلی و یا خارجی به وسیله نطق یا اوراق چاپی یا خطی.
- توهین نسبت به سلطنت به هر نحوی که باشد و توهین نسبت به رئیس مملکت خارجی یا نماینده او به هر نحوی از

انحاء

- فرار محبوسین از زندان، شکستن یا خراب کردن درب زندان برای فرار

- مساعدت با زندانی یا بازداشت شده در فرار یا راهنماییو برای فرار و تباہی
- فراهم آوردن موجبات فرار اشخاصی که قانوناً زندانی یا دستگیر شده‌اند.
- اسلحه دادن به شخص زندانی یا بازداشت شده برای مساعدت به فرار
- مخفی ساختن کسی که قانوناً دستگیر شده و فرار کرده است.
- حمله و تمرد نسبت به مأمورین دولتی
- اجتماع و مواضعه برای ارتکاب جنحه یا جنایت بر ضد امنیت خارجی یا داخلی مملکت
- قتل و جرح به وسیله اسلحه گرم و سرد و یا چاقو
- سرقت‌های مشمول ماده ۲۲۲، ۲۲۳ و ۲۲۵ و شق ۳، ۴، ۵ ماده ۲۲۶ قانون کیفرعمومی
- تحصیل وجه نقد یا سند و یا هر چیز دیگری به وسیله تهدید با اسلحه یا چاقو
- هرنوع غارت و اتلاف اجناس و امتعه که از طرف جماعتی بیش از سه نفر به نحو قهر و غلبه واقع شود.
- ورود با تهدید و عنف در منزل و مسکن دیگری
- بزه‌های مذکور در مواد ۱۶، ۳۵، و ۳۶ قانون مطبوعات مصوب ۵ محرم ۱۳۲۶ قمری
- بزه‌های مذکور در ماده ۱۶۳ قانون کیفر عمومی

۲-۳- محاکم نظامی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تصویب قانون اساسی ضروری بود که مرجع قضائی واحدی به جرائم خاص نیروهای مسلح رسیدگی کند. لکن به علت مشکلات اجرائی که وجود داشت عملاً علی رغم اصل ۱۷۲ قانون اساسی که مقرر می‌داشت به جرائم نیروهای مسلح که در ارتباط با وظایف خاص نظامی و انتظامی مرتکب می‌شوند محاکم نظامی رسیدگی کنند تا اواخر سال ۶۴ تشکیل نشد و مراجع قضائی زیر، این وظیفه مهم را بر عهده داشتند و لکن در اوائل سال ۱۳۶۵ سازمان قضایی نیروهای مسلح با انحلال و ادغام مراجع زیر شروع به کار نمود:

- (۱) سازمان قضایی ارتش
- (۲) دادسرا و دادگاه انقلاب ارتش
- (۳) دادسرا و دادگاه انقلاب و عمومی پاسداران
- (۴) سازمان قضایی نیروهای مسلح

بر اساس اصل ۱۷۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مقرر شد که به جرائم نیروهای مسلح که در ارتباط با وظایف خاص نظامی و انتظامی مرتکب می‌شوند، محاکم نظامی رسیدگی کنند و لکن محاکم نظامی مذکور به علت مشکلات اجرایی تا سال ۶۴ تشکیل نشد تا اینکه در اجرای اصل فوق در مورخه ۶۴/۴/۲۲ قانون دادرسی نیروهای مسلح در ۱۲ ماده و ۸ تبصره به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و پس از تأیید توسط شورای نگهبان و تهیه مقدمات اجرای آن از ابتدای سال ۶۵ سازمان قضائی نیروهای مسلح از ادغام سازمان قضائی ارتش، دادسرا و دادگاه انقلاب ارتش و دادسرا و دادگاه انقلاب و عمومی پاسداران به وجود آمده و از آن تاریخ به بعد این سازمان یگانه مرجعی است که به جرائم خاص نظامی - انتظامی اعضای ارتش، سپاه و بسیج، کمیته‌های انقلاب اسلامی ژاندارمری، شهربانی و پلیس قضایی و هر نیروی مسلح قانونی دیگر رسیدگی می‌کند.

به هر حال پس از تأخیر چند ساله در تشکیل سازمان قضائی نیروهای مسلح، این سازمان اوایل سال ۱۳۶۵ با ادغام سازمان قضائی ارتش، دادسرای انقلاب ارتش و دادسرای عمومی و انقلاب پاسداران تشکیل شد و تا تاریخ تصویب قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران به قانون کیفر ارتش استناد کرده از مواد آن جهت تعیین مجازات الهام می‌گرفتند تا اینکه قانون مذکور به تصویب رسید و در طول مدت صلاحیت‌هایی به حوزه رسیدگی این سازمان اضافه گردید که در سه بخش مورد بررسی قرار می‌گیرد:

الف) مصوبات مجلس شورای اسلامی

لایحه شماره ۴۳۵۷ مورخ ۱۳۷۰/۳/۱۳ دولت درخصوص مجازاتجرائم نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران که بنا به تصمیم مجلس شورای اسلامی در جلسه مورخ ۷۱/۲/۲۰ تصویب آن طبق اصل هشتماد و پنج قانون اساسی به کمیسیون امور قضائی و حقوقی تفویض شده بود و تا پس از تصویب و پیشنهاد مدت اجرای آزمایشی تقدیم مجلس شورای اسلامی گردید. در جلسه روز شنبه مورخ ۱۳۷۱/۵/۱۸ با اصلاحاتی به تصویب کمیسیون مذکور رسیده و در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ ۱۳۷۱/۳/۳ با پنج سال مدت اجرای آزمایشی آن موافقت گردیده و به تأیید شورای محترم نگهبان رسیده است. در ماده یک قانون مذکور آمده است:

«دادگاه‌های نظامی به جرائم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی اشخاص زیر که در این قانون به اختصار نظامی خوانده می‌شوند رسیدگی می‌کند:

- (۱) کلیه پرسنل ارتش جمهوری اسلامی ایران و سازمان‌های وابسته
- (۲) کلیه پرسنل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و سازمان‌های وابسته و اعضای بسیج مستضعفین سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- (۳) کلیه پرسنل وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و سازمان‌های وابسته
- (۴) کلسه پرسنل وظیفه از تاریخ شروع خدمت تا پایان آن
- (۵) کلیه پرسنل مشمول قانون نیروهای انتظامی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹/۴/۲۷
- (۶) محصلان مراکز آموزش نظامی و انتظامی در داخل و خارج از کشور
- (۷) کلیه کسانی که به طور موقت در خدمت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی باشند اعم از ایرانی و غیر ایرانی در مدت مزبور

(ب) اجازه خاص حضرت امام خمینی و مقام معظم رهبری

در سال ۱۳۶۶، وزیر وقت اطلاعات به جهت ضرورت حفظ اطلاعات و اسناد طبقه بندی شده، از محضر حضرت امام (ره) درخواست رسیدگی به جرائم پرسنل وزارت اطلاعات در سازمان قضایی را می‌نماید، که حضرت امام (ره) نیز موافقت می‌فرمایند که: به جرائم مربوط به وظایف قانونی آنان و همچنین در مواردی که پرونده مربوطه مشتمل بر اطلاعات طبقه بندی شده و اسرار جمهوری اسلامی باشد در سازمان قضایی رسیدگی شود. موافقت حضرت امام (ره) را در این خصوص، مقام معظم رهبری در سال ۱۳۷۰ تنفیذ فرمودند. همچنین حسب درخواست ریاست موقت قوه قضائیه از مقام معظم رهبری و موافقت معظم له که در مورخه ۱۳۷۰/۱۲/۲۰ ابلاغ شد، دادسرای نظامی مجاز به رسیدگی به جرائم امنیتی و جرائم در حین خدمت نیروهای مسلح نیز می‌باشند و این مرجع براساس حکم ولایی حضرت امام (ره) و رهبر معظم انقلاب (زید عزه)، در موارد فوق به جرائم وزارت اطلاعات و پرسنل نظامی - انتظامی رسیدگی می‌نماید.

(ج) مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام

این مجمع در مصوبه ۱۳۷۳/۵/۶ خود، تحت عنوان قانون تعیین حدود صلاحیت دادسراها و دادگاه‌های نظامی کشور، طی سه ماده صلاحیت‌هایی را به محدوده اختیارات سازمان قضایی نیروهای مسلح اضافه کرد:

ماده ۱: هرگاه در حیت تحقیقات و رسیدگی به جرائم خاص نظامی یا انتظامی، جرائم دیگری کشف شود، سازمان قضایی نیروهای مسلح مجاز به رسیدگی می‌باشند.

ماده ۲: جرائمی که اسرای ایرانی عضو نیروهای مسلح، در مدت اسارت مرتکب شده‌اند، و نیز جرائم اسرای بیگانه در مدت اسارتشان در کشور، در سازمان قضایی نیروهای مسلح رسیدگی می‌شود.

ماده ۳: کلیه جرائم نظامیان دارای درجه سرتیپی و بالاتر در مراجع قضایی ذیربط در تهران رسیدگی می‌شود.

۴- ساختار قضایی دادسراها و دادگاه‌های نظامی

سازمان قضایی نیروهای مسلح بخشی از قوه قضاییه محسوب می‌شود که متشکل از دادسراها و دادگاه‌ها نظامی می‌باشد. از نظر ساختار و نحوه رسیدگی مشابه محاکم عمومی بوده با تفاوت‌هایی که در ادامه به آن اشاره خواهد شد. مطابق ماده ۵۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری دادگاه‌های نظامی عبارتند از:

الف - دادگاه نظامی دو

ب - دادگاه نظامی یک

پ - دادگاه تجدیدنظر نظامی

ت - دادگاه نظامی دو زمان جنگ

ث - دادگاه نظامی یک زمان جنگ

ج - دادگاه تجدیدنظر نظامی زمان جنگ

دادگاه‌های نظامی در یک تقسیم بندی کلی به دادگاه‌های نظامی دو و دادگاه‌های نظامی یک تقسیم می‌شوند. دادگاه‌های نظامی دو مشابه دادگاه کیفری دو با سیستم وحدت قاضی و دادگاه نظامی یک نیز مانند دادگاه کیفری یک با سیستم تعداد قضات تشکیل می‌گردد.

۴-۱- دادگاه‌های نظامی دو

دادگاه نظامی دو مانند دادگاه کیفری دو از یک رئیس و کارشناس تشکیل می‌گردد که در صورت نبودن شخص رئیس دادگاه توسط دادرسی علی‌البدل اداره خواهد شد.

این دادگاه نظامی صلاحیت رسیدگی به تمامی جرائم ارتكابی نظامیان غیر از موارد مقرر در قانون که به آن اشاره خواهد شد را دارد. جرایمی که مجازات‌های آن از نوع درجه ۵، ۶ و ۷ است. رسیدگی به جرم‌های غیر عمدی علیه تمامیت جسمی با هر میزان از دیه تعیین شده همچنین رسیدگی به جرم‌های عمدی مرتکب شده علیه تمامیت جسمی که میزان دیه آن کمتر از یک سوم دیه کامل باشد و جرایمی که مجازات آنها حدی باشد در این دادگاه رسیدگی خواهد شد.

۴-۲- دادگاه‌های نظامی یک

دادگاه‌های نظامی یک هم مانند دادگاه کیفری یک است که از یک رئیس و دو مستشار تشکیل خواهد شد. که مجموعاً از سه نفر تشکیل می‌شود که در صورت بودن دو نفر از آنها جلسه رسمیت پیدا می‌کند.

طبق ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی جرایمی که مربوط به سلب حیات چه مجازات اعدام یا قصاص باشد و جرایمی با مجازات قطع عضو، جرائم مربوط به حبس ابد، جرایمی با مجازات تعزیری درجه چهارم بالاتر از آن در صلاحیت این دادگاه می‌باشد.

دادگاه نظامی یک در مراکز استان‌ها تشکیل شده و به جرائم نظامیان زیر رسیدگی می‌نماید:

الف - نظامیان دارای درجه سرهنگی که درمحل سرتیپ دومی و بالاتر شاغل می‌باشند.

ب - نظامیان دارای درجه سرتیپ دومی در صورتی که مشمول مقررات ماده (۳۰۷) قانون آیین‌دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۴ نباشند.

۵- توسعه صلاحیت سازمان قضایی ن.م

براساس اجازه مقام معظم رهبری مدظله‌العالی که به موجب نامه دفتر معظم‌له به شماره ۱/۱۳۷۵۲/م مورخ ۲۱/۵/۱۳۹۹ ابلاغ شده و نامه ریاست محترم قوه قضاییه به شماره ۱۰۰/۸۷۲۲۱/۹۰۰۰ مورخ ۱۴/۵/۱۳۹۹ صلاحیت‌های رسیدگی سازمان قضایی نیروهای مسلح در پنج بند به شرح زیر توسعه یافته است:

- ۱ - کلیه جرائم امنیتی مرتبط با خدمت برای نیروهای مسلح، از ناحیه کارکنان قراردادی و یا کسانی که به طور موقت در خدمت نیروهای مسلح، سازمان‌ها، مؤسسات و شرکت‌های وابسته که مشمول مقررات نیروهای مسلح نیستند.
 - ۲ - جرائم مرتبط با اطلاعات طبقه‌بندی‌شده نیروهای مسلح، از ناحیه اشخاصی که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم نسبت به تأمین تجهیزات و تسلیحات نیروهای مسلح همکاری دارند.
 - ۳ - جرائم امنیتی کارکنان نیروهای مسلح، مرتبط با زمان اشتغال تا پنج سال پس از پایان خدمت.
 - ۴ - کلیه جرائم مرتبط با سلاح و مهمات توسط کارکنان شاغل در نیروهای مسلح.
 - ۵ - جرائم مرتبط با انجام وظایف خاص حفاظتی و انتظامی کارکنان یگان‌های حفاظت دستگاه‌های اجرایی.»
- موارد فوق در ماده ۵۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری تصویب و لازم الاجرا گردیده است.

نتیجه گیری

رسیدگی به جرائم خاص نظامیان در محاکم نظامی متعلق به یک کشور یا دولت خاص نیست بلکه در تمامی نظام‌های حقوقی برای رسیدگی به جرائم خاص نظامیان و همچنین برخی از جرائم عمومی که توسط نظامیان ارتکاب می‌یابد دادرسی دادگاه‌های نظامی پیش بینی شده است. جلوگیری از افشای اسرار نیروهای مسلح، حفظ شأن و حیثیت نیروهای مسلح، رسیدگی تخصصی به جرایمی که لازمه رسیدگی به آن آشنایی کامل قاضی به اینگونه جرائم است از علل عمده تشکیل دادگاه‌های نظامی می‌باشد.

این نوع صلاحیت اختصاصی در کشور ما با مرور زمان به استناد مصلحت‌ها و نیازهای روز جامعه دستخوش تغییرات زیادی مبنی بر افزایش و توسعه صلاحیت آنها گردیده است. توسعه دامنه صلاحیت این نوع محاکم تا حدی پیش رفته که در بسیاری از موارد متهمین، نظامی نبوده ولیکن به دلایلی که اشاره شد در صلاحیت سازمان قضایی نیروهای مسلح قرار گرفته‌اند از جمله جرائم مرتبط با اطلاعات طبقه‌بندی‌شده نیروهای مسلح، از ناحیه اشخاصی که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم نسبت به تأمین تجهیزات و تسلیحات نیروهای مسلح همکاری دارند و یا رسیدگی به کلیه جرائم امنیتی مرتبط با خدمت برای نیروهای مسلح، از ناحیه کسانی که به طور موقت در خدمت نیروهای مسلح، هستند. این نوع از افزایش صلاحیت گاهی موجب ایجاد تداخل در صلاحیت ذاتی دادگاه‌های عمومی گردیده است. رویه جاری در دستگاه قضایی ما نیز گواه این مطلب است که هم دادرسی عمومی و انقلاب و هم دادرسی نظامی در برخی از جرائم خود را صالح به رسیدگی می‌دانند و در صورت ارجاع پرونده اقدام به تعقیب و تحقیق می‌نمایند. بدیهی است آیین دادرسی نیروهای مسلح تفاوت‌های آشکاری با آیین دادرسی کیفری عمومی دارد. از جمله اینکه در دادرسی و دادگاه‌های نظامی در خصوص پرونده‌هایی که شامل اسناد و اسرار نیروهای مسلح است وکلای پرونده باید از میان وکلای مورد تأیید انتخاب گردند در حالیکه در محاکم عمومی این محدودیت در مرحله دادرسی وجود ندارد. لذا شایسته است توسعه صلاحیت محاکمه نظامی به گونه‌ای نباشد که موجب تضییع حق متهم گردد.

منابع و مأخذ

الف- کتب و مقالات

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، جلد سی و یکم، چاپ نخست، تهران، انتشارات مجلس، شهریور ۱۳۳۵
۲. عمید، حسن، فرهنگ، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۷
۳. طهماسبی، جواد، آیین دادرسی کیفری، جلد سوم، نشر میزان، تهران، ۱۳۹۹
۴. گلدوزیان، ایرج، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی، چاپ دوم، انتشارات جنگل، تهران، ۱۳۹۵
۵. پرسش‌های قضایی و حقوقی و نظریات مشورتی معاونت قضایی و حقوقی سازمان قضایی نیروهای مسلح، چاپ اول،

تهران ۱۳۸۱

ب- وب سایت ها

1. <https://imj.eadl.ir>

Development of the Judiciary Organization of the Iranian Armed Forces

Mohammad Reza Elahi Manesh¹, Mostafa Yousefitabar²

¹Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, North Tehran Branch

²Doctoral student of criminal law and criminology, Islamic Azad University, North Tehran branch

Abstract

The presence of all-round threats by terrorist governments, including the United States, against the interests of the Islamic Republic of Iran and the emergence of takfiri groups, including ISIS, have increased the activity of the armed forces to repel such threats and regional and extra-regional countermeasures. Although the nature of anti-terrorist groups such as Fatemiyoun, Zainbiyun and Hashd al-Shaabi in neighboring countries is popular, they are guided, organized and trained by the armed forces of the Islamic Republic of Iran. The training place of these people is not specific to the country. However, in the process of carrying out such missions, sometimes people (Iranians and non-Iranians) who are not included in the definition of military personnel in the Law on Punishment of Crimes of the Armed Forces commit crimes for which it is not in the interest of the accused and the security of the country to deal with their charges in public courts; Therefore, in recent years, many criminal cases with criminal issues such as murder and robbery have been opened in military courts, and due to the fact that these people are civilians, if the case is referred to public courts, the public prosecutor and the revolution will prosecute the accused. On the other hand, if the military prosecutor knows about the matter, he considers himself competent to prosecute. Therefore, some believe that accepting the jurisdiction of military courts in such cases is considered as part of additional jurisdiction and does not negate the general jurisdiction of public courts.

Keywords: Development of competence, officers, military, inherent competence, relative competence, additional competence.
